

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет**

Кафедра адміністративного права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни: «Актуальні питання адміністративного права та процесу»
на тему: «Значення пом'якшуючих та обтяжуючих обставин для
індивідуалізації адміністративної відповідальності: теорія та практика»

Студент групи: ПРм12

Лисак Віталій Ігорович

Керівник: д.ю.н., доц. Гречанюк Р.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	6
1.1. Сутність та мета адміністративної відповідальності.....	6
1.2. Принцип індивідуалізації як базова засада накладення адміністративного стягнення	9
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ПОМ'ЯКШУЮЧИХ ТА ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	13
2.1. Правова природа та види обставин, що пом'якшують адміністративну відповідальність	13
2.2. Характеристика обставин, що обтяжують адміністративну відповідальність	16
2.3. Співвідношення обставин, що впливають на відповідальність, із малозначністю правопорушення	18
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОМ'ЯКШУЮЧИХ І ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИН	22
3.1. Аналіз судової та адміністративної практики врахування пом'якшуючих і обтяжуючих обставин	22
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах розбудови правової держави в Україні ключовим завданням юридичної науки та практики є забезпечення справедливого судочинства та законності у переслідуванні осіб за правопорушення. Адміністративна відповідальність є найпоширенішою формою державного правозастосування, оскільки вчинення адміністративних правопорушень призводить до широкого спектру суспільних відносин, що включають, але не обмежуються: громадський порядок; безпеку дорожнього руху; ділові відносини тощо. Таким чином, ефективність адміністративних санкцій залежить не лише від ймовірності застосування санкцій, а й від справедливості, яка досягається завдяки принципу індивідуалізації.

Застосування санкцій без урахування особи правопорушника, його майнового стану, мотивів та наслідків діяння перетворює правосуддя на механічну каральну машину. Саме інститут пом'якшуючих та обтяжуючих обставин є тим правовим інструментом, який дозволяє органам адміністративної юрисдикції обрати домірне стягнення, що відповідатиме як тяжкості проступку, так і меті виховання правопорушника.

Особливої актуальності ця тема набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли суспільна небезпека окремих адміністративних проступків суттєво зростає, а судова практика стикається з необхідністю адаптації застарілих норм Кодексу України про адміністративні правопорушення до сучасних реалій. Незважаючи на значну кількість наукових праць у сфері адміністративного деліктного права, питання меж дискреційних повноважень суддів при оцінці обставин справи та критеріїв їх визнання залишаються дискусійними, що зумовлює вибір теми цієї курсової роботи.

Мета курсової роботи полягає у комплексному теоретико-правовому та практичному аналізі інституту пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, з'ясуванні їх ролі в механізмі індивідуалізації адміністративної відповідальності, а також у виявленні проблем правозастосування та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання дослідження:

- розкрити сутність адміністративної відповідальності та її мету в сучасному праві;
- дослідити принцип індивідуалізації як базову засаду накладення адміністративного стягнення;
- проаналізувати правову природу та види обставин, що пом'якшують адміністративну відповідальність;
- надати характеристику обставинам, що обтяжують відповідальність за адміністративні проступки;
- визначити співвідношення наявності обставин, що впливають на відповідальність, із застосуванням інституту малозначності;
- проаналізувати сучасну судову практику врахування зазначених обставин при винесенні постанов у справах про адміністративні правопорушення;

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності та накладення на них адміністративних стягнень.

Предметом дослідження виступають норми чинного адміністративного законодавства України, що регулюють пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, а також практика їх реалізації.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу досліджено розвиток інституту адміністративної відповідальності. Формально-догматичний (юридичний) метод застосовано для аналізу норм КУпАП. Системно-структурний метод дозволив класифікувати пом'якшуючі та обтяжуючі обставини. За допомогою емпіричного методу здійснено аналіз матеріалів судової практики з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Структура і обсяг даної роботи обумовлені її метою і завданнями. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що включає 13 найменувань. Загальний обсяг роботи - 30 сторінок, з них, окремо, список використаних джерел – 2 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та мета адміністративної відповідальності

Адміністративна відповідальність є ключовим інструментом забезпечення громадського правопорядку. Через відсутність у чинному законодавстві чіткого визначення цього поняття, його сутність доводиться виводити шляхом комплексного та системного аналізу всього масиву адміністративних нормативно-правових актів. Проф. Ю. П. Битяк тлумачить адміністративну відповідальність як накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [4, с. 185].

Галуцько В. визначає адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, яка полягає в застосуванні уповноваженими державою публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу - адміністративного стягнення (адміністративної санкції). [2, с. 289].

В.В. Серeda наголошує на тому, що поняття «адміністративна відповідальність» не слід ототожнювати з поняттям «адміністративне стягнення», оскільки адміністративна відповідальність включає такі елементи, як державний осуд діяння і особи, яка його скоїла, і застосування до порушника заходів, визначених санкцією порушеної статті закону, тобто адміністративного стягнення. Він дає найґрунтовніше означення адміністративної відповідальності - це різновид правової відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що вчинили правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формі і порядку [1, с. 398].

Законодавче регулювання адміністративної відповідальності здійснюється на підставі Кодексу України про адміністративні правопорушення, Митного кодексу України, Повітряного кодексу України, Водного кодексу України, Закону України «Про державну податкову службу», а також інших законодавчих актів.

Сучасна доктрина адміністративного права переважно трактує адміністративну відповідальність через призму державного примусу. Вона визначається як нормативно закріплена реакція держави на вчинене правопорушення та механізм реалізації відповідних санкцій. При цьому цей інститут слід розглядати в єдиній системі юридичної відповідальності, адже всі її види об'єднує спільний фундамент - обов'язок особи відповідати за свою протиправну поведінку та нести наслідки за власну вину.

Таким чином, адміністративна відповідальність виступає окремим видом юридичної відповідальності та ефективним інструментом захисту публічного правопорядку. Вона становить собою особливу форму державного реагування (через уповноважені органи) на винні протиправні діяння. Характерною рисою цього інституту є те, що він виступає формою державного примусу, яка найчастіше реалізується в позасудовому (адміністративному) порядку.

Як базова складова публічного права та відокремлений вид юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність становить собою законодавчо визначену реакцію держави на вчинений адміністративний проступок. З теоретико-правової точки зору, її сутність розкривається через легальний механізм застосування уповноваженими органами відповідних адміністративних стягнень до правопорушника.

Адміністративна відповідальність характеризується двома видами ознак: це ознаки, що властиві юридичній відповідальності взагалі та такі, що відмежовують адміністративну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності (похідні).

Похідні ознаки адміністративної відповідальності:

- ❖ Її підставою є адміністративне правопорушення (проступок), а також порушення норм інших галузей права, у випадках, прямо передбачених чинним законодавством.
- ❖ Настає перед державою, а не перед потерпілим.
- ❖ Адміністративна відповідальність має штрафний (каральний) характер, що має своєю метою здійснення виховного впливу на правопорушника (на відміну від правовідновлюючого характеру).
- ❖ В більшості випадків – це позасудовий вид юридичної відповідальності.
- ❖ Адміністративна відповідальність не тягне судимості.
- ❖ Вона реалізується у випадку, якщо правопорушник і орган або посадова особа, що притягають до відповідальності, не є службово підлеглими між собою.
- ❖ Вона полягає в застосуванні до винних адміністративних стягнень. Статтею 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності.
- ❖ Притягнення до адміністративної відповідальності - обов'язок органів публічної влади, уповноважених на те.
- ❖ Право притягнення до адміністративної відповідальності надано багатьом державним органам та їх посадовим особам. Серед них - органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, суди [6].
- ❖ Законодавством встановлено особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності (складання протоколу, збір і оцінка доказів, винесення постанови тощо).
- ❖ Адміністративна відповідальність урегульована нормами адміністративного права.

Ключове значення для розуміння природи адміністративної відповідальності має її цільове спрямування, нормативно визначене у ст. 23 КУпАП. Крізь призму цієї норми адміністративне стягнення постає як інструмент державного впливу, що реалізує три основні функції:

- ❖ Каральну : виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття. Стягнення завжди несе для правопорушника певні негативні наслідки (матеріальні, моральні, особистісні), що є реакцією держави на порушення встановлених правил.
- ❖ Загальної превенції: запобігання вчиненню нових правопорушень з боку інших громадян. Відкритість та невідворотність покарання демонструє суспільству неприпустимість протиправної поведінки.
- ❖ Спеціальної превенції: запобігання вчиненню нових правопорушень самим правопорушником у майбутньому.

Отже, інститут адміністративної відповідальності не слід ототожнювати виключно з каральною політикою держави. Його пріоритетним завданням є поновлення правопорядку та правове виховання суб'єкта. Ефективна реалізація цієї мети виключає формальний підхід до накладення стягнень; вона потребує глибокого аналізу обставин справи та особистісних характеристик порушника, що актуалізує фундаментальну роль принципу індивідуалізації відповідальності.

1.2. Принцип індивідуалізації як базова засада накладення адміністративного стягнення

Суть принципу індивідуалізації стягнення - суворі відповідність розміру обраного засобу державного впливу до фактичної ступені суспільної небезпечності вчиненого правопорушення. Впровадження цього принципу потребує від правозастосовця диференціювати відповідальність не лише за об'єктивними характеристиками проступку, але й за суб'єктивними ознаками особи, яка вчинила проступок.

У чинному законодавстві України немає чіткого визначення поняття індивідуалізації адміністративних стягнень, проте його розуміння дають наукові джерела. Зокрема, Т. М. Корнієнко визначає принцип індивідуалізації як встановлення відповідності між заходом впливу до правопорушника, що обирається і ступенем суспільної небезпеки адміністративного проступку [2, с.

474]. Можна зробити висновок, що індивідуалізація адміністративного стягнення - це правозастосовчий підхід, який передбачає вибір міри адміністративної відповідальності з урахуванням конкретної природи правопорушення, особистісних характеристик правопорушника, соціального фактору та ставлення до вчиненого.

Такий підхід слугує запобіжником формального застосування норм і забезпечує реалізацію принципів правової визначеності, пропорційності та справедливості. Варто зазначити, що у гл. 4 Кодексу України про адміністративні правопорушення закріплено основні правила накладення адміністративного стягнення. Ці положення КУпАП уточнюють та деталізують конституційні принципи верховенства права, законності, гуманізму та, зокрема, індивідуалізації адміністративної відповідальності [6].

Відповідно до частини другої статті 33 КУпАП, при накладенні стягнення обов'язково враховуються:

- ❖ Характер вчиненого правопорушення: об'єкт посягання, спосіб вчинення, розмір завданої шкоди, форма вини (умисел чи необережність).
- ❖ Особа порушника: вік, стан здоров'я, рід занять, характеристика за місцем роботи чи проживання, попередня поведінка.
- ❖ Ступінь вини: оцінка суб'єктивного ставлення особи до своїх дій та їх наслідків.
- ❖ Майновий стан.
- ❖ Обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність: специфічні фактори, які вказують на зниження або підвищення суспільної небезпеки діяння та особи порушника.

Важливою умовою індивідуалізації є врахування обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Вони врегульовані в статтях 34, 35 КУпАП. Законодавчий підхід до класифікації обставин справи ґрунтується на принципі гуманізму: перелік обставин, що пом'якшують відповідальність, є відкритим, тоді як обтяжуючих - суворо обмеженим. Невичерпний характер пом'якшуючих чинників зумовлений розмаїттям життєвих ситуацій, що дозволяє

суб'єкту владних повноважень використовувати дискреційні повноваження для максимальної індивідуалізації стягнення. Натомість вичерпна фіксація обтяжуючих обставин у законі виступає фундаментальною гарантією захисту прав особи від свавільного посилення відповідальності та зловживань з боку правозастосовчих органів.

У рішенні КСУ від 15 червня 2022 року №4-р(П)/2022 Конституційний Суд зазначає: «Аналіз норм КУпАП, що регулюють відносини з притягнення особи до адміністративної відповідальності, свідчить про те, що загалом ці норми мають розвивати, конкретизувати та деталізувати принципи Основного Закону України, зокрема принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, визначений частиною другою статті 61 Конституції України»; «в законодавчому встановленні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності»; принцип індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до адміністративної відповідальності має виявлятися не лише в притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні правопорушення, а й у призначенні їй виду та розміру покарання з обов'язковим урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики цієї особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність» [13].

Отже, можна зробити висновок, що індивідуалізація адміністративних стягнень відіграє ключову роль при їх накладенні, адже забезпечує справедливість у сфері адміністративної відповідальності та виступає гарантією конституційного принципу справедливості, засобом запобігання свавіллю при застосуванні адміністративних стягнень.

Індивідуалізація відповідальності виступає наріжним каменем сучасної системи адміністративного права, запобігаючи свавіллю та забезпечуючи адекватність державного реагування. Справедливість у розумінні ЄСПЛ вимагає, щоб захід впливу відповідав тяжкості діяння, що неможливо без глибокого

вивчення особи порушника та контексту події. Механічне накладення санкцій нівелює різницю між суб'єктами, які діють під тиском обставин, і тими, хто ігнорує закон систематично. Отже, система пом'якшуючих та обтяжуючих чинників відіграє роль «правового стабілізатора», який забезпечує динамічну відповідність між законодавчим приписом та реаліями життя.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ПОМ'ЯКШУЮЧИХ ТА ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1. Правова природа та види обставин, що пом'якшують адміністративну відповідальність

Пом'якшуючі обставини - це юридичні факти (дії, події, стани), які свідчать про менший ступінь суспільної небезпеки вчиненого правопорушення або самої особи правопорушника, і відповідно до закону є підставою для призначення менш суворого адміністративного стягнення в межах санкції статті.

Перелік обставин, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, закріплений у статті 34 КУпАП. До них належать:

1. щире розкаяння винного;
2. відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
3. вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
4. вчинення правопорушення неповнолітнім;

вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Обставини, що пом'якшують відповідальність, виступають невід'ємним компонентом загальних засад накладення адміністративних стягнень. Їх з'ясування є процесуальним обов'язком уповноваженого органу, оскільки лише врахування цих чинників забезпечує об'єктивність розгляду справи та справедливість обраного заходу впливу. Фактично, критерії, закріплені у ст. 34 КУпАП, слугують нормативним орієнтиром для суб'єкта правозастосування, дозволяючи диференціювати вид та розмір стягнення в межах встановленої санкції. [6].

Принцип відповідальності забезпечується за рахунок того, що головним способом захисту є притягнення до відповідальності тільки за протиправну, винну, дію (бездіяльність) особи. Наявність фактора щирого розкаяння винної

особи має проявлятися у наданні допомоги суб'єктам публічного адміністрування, які уповноважені розглядати справи і встановлювати по ним істину. Щире розкаяння свідчить про намагання згладити вину і відповідно, заслужовую пом'якшення стягнення. Характерні ознаки:

А) часова ознака - здійснення правопорушником дій, що є розкаянням, після вчиненого адміністративного делікту і до розгляду справи про адміністративне правопорушення;

Б) нормативна ознака - полягає у тому, що всі форми протиправної поведінки, до розкаяння, регулюються нормами адміністративного права;

В) суб'єктивна ознака - розкаяння свідчить про усвідомлення особою своєї вини. Друга обставина складається з трьох складових:

- відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення,
- добровільне відшкодування збитків;
- усунення заподіяної шкоди.

Добровільний характер відшкодування збитків може виражатися як у майновій, так і в нематеріальній (моральній) формі. Зокрема, правопорушник має можливість нівелювати заподіяну шкоду шляхом фінансової компенсації, відновлення пошкодженого об'єкта власною працею або придбання аналогічного майна. Для об'єктивної кваліфікації цієї обставини правозастосовувач повинен обов'язково встановити обсяг відшкодування - чи було воно вичерпним (повним), чи лише частковим. Окремо слід виділити відвернення шкідливих наслідків, що є можливим за умови наявності часового інтервалу між протиправним діянням та фактичним настанням шкоди, протягом якого суб'єкт вживає активних заходів для її недопущення.

Наприклад, винна особа, яка вчинила автотранспортну пригоду, в наслідок якої було спричинено легку шкоду потерпілому прийняла заходи для допомоги потерпілому, ці дії повинні вважатися як відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення. Що стосується добровільного відшкодування збитків і усунення заподіяної шкоди - ці обставини дуже близькі їх об'єднує те, що вони направлені на усунення наслідків, що настали після адміністративного

правопорушення. Мова йде про добровільне відшкодування збитків тоді, коли завдана шкода має матеріальний характер і відшкодується або шляхом повернення відповідного майна, або шляхом надання потерпілому матеріального еквіваленту.

Наступна обставина, що пом'якшує адміністративну відповідальність - учинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин. Під сильним душевним хвилюванням розуміється спрямованість діянь винної особи, яка їй загалом не властива і сформувалася під впливом сильних емоцій, що виникли у провокаційній ситуації [5, с. 190]. У стані впливу складних життєвих обставин особа може частково втрачати контроль над власними діями або не повною мірою прогнозувати їхні результати, хоча при цьому зберігає здатність усвідомлювати характер своєї поведінки. Для кваліфікації правопорушення, вчиненого за таких умов, необхідно встановити не лише факт наявності складних обставин, а й безпосередній казуальний (причинно-наслідковий) зв'язок між ними та вчиненим деліктом. До тяжких особистих обставин традиційно відносять критичний стан здоров'я, інвалідність, гострі конфлікти у професійній сфері чи побуті, а також значні фінансові труднощі. Тяжкі сімейні обставини зазвичай зумовлені психоемоційними потрясіннями: втратою близьких, деструктивними конфліктами в родині або хронічними хворобами членів сім'ї.

Законодавче виокремлення неповноліття як пом'якшуючої обставини базується на об'єктивній незрілості інтелектуальної та вольової сфер підлітка. Попри наявність юридичного критерію деліктоздатності (досягнення 16 років), світогляд особи у цьому віці є нестабільним. На відміну від дорослих, неповнолітні нерідко хибно інтерпретують соціальні обставини, що зумовлено дефіцитом життєвого досвіду. Для правозастосовного органу це вимагає відмови від формального підходу: необхідним є не лише встановлення точного віку порушника, а й детальний аналіз соціального контексту виховання та психологічного стану підлітка, що дозволяє адекватно пом'якшити адміністративний вплив.

Учинення правопорушення вагітною жінкою - вважається обставиною, що пом'якшує відповідальність оскільки вагітність (не залежно від терміну) тягне сукупність функціональних змін в організмі жінки, що впливає на психіку та мотиви її поведінки. Жінка, яка має дитину віком до одного року, законодавець врахував такий момент, що на стан психіки жінки впливає накопичення материнської втоми, що з'являється внаслідок безсонних ночей, постійних хвилювань за стан здоров'я дитини.

Ключова особливість статті 34 КУпАП полягає у її другій частині: *«законами України може бути передбачено й інші обставини, що пом'якшують відповідальність. Орган (посадова особа), який вирішує справу, може визнати пом'якшуючою і обставину, не зазначену в законі.»*[6]. Тобто перелік пом'якшуючих обставин є відкритим. На практиці суди часто визнають такими обставинами похилий вік порушника, наявність на утриманні кількох неповнолітніх дітей, інвалідність, активну участь у захисті Батьківщини, волонтерську діяльність або первинне притягнення до адміністративної відповідальності.

2.2. Характеристика обставин, що обтяжують адміністративну відповідальність

Обтяжуючі обставини - це визначені законом фактори, які підвищують ступінь суспільної небезпеки правопорушення та особи, що його вчинила, і є підставою для застосування більш суворого адміністративного стягнення.

Відповідно до статті 35 КУпАП, обставинами, що обтяжують відповідальність, визнаються:

1. продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
2. повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення;

3. втягнення неповнолітнього в правопорушення;
4. вчинення правопорушення групою осіб;
5. вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
6. вчинення правопорушення в стані сп'яніння.

Особливістю статті 35 КУпАП є те, що перелік обтяжуючих обставин є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. Орган, що розглядає справу, не може на власний розсуд визнати обтяжуючою обставину, якої немає в законі.

Першою обставиною закон визначає продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її. Юридична суть цієї норми полягає у виявленні відвертої неповаги до представників влади та правопорядку. Це свідчить про наявність у особи прямого умислу на ігнорування законних вимог, що трансформує ситуативний проступок у свідоме протистояння державному регулюванню.

Повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення є однією з найбільш значущих обставин. Вона застосовується до осіб, які вже піддавалися адміністративному стягненню і вчинили аналогічне діяння до закінчення річного строку, передбаченого статтею 39 КУпАП. Повторність вказує на недостатність раніше застосованих заходів впливу та на те, що особа не виявила прагнення до виправлення. Сюди ж примикає обставина щодо вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення, що підкреслює рецидивну схильність суб'єкта до порушення правових норм загалом.

Залучення неповнолітніх до вчинення правопорушень підлягає особливій правовій та моральній дискредитації, оскільки такі дії розглядаються державою як пряма загроза повноцінному психосоціальному становленню молоді. Ця обставина визнається обтяжуючою незалежно від конкретного способу втягнення (будь то обіцянка матеріальної вигоди, наказ чи психологічне переконання), адже визначальним критерієм тут виступає сам факт деструктивного впливу на несформовану правосвідомість підлітка.

Вчинення правопорушення групою осіб обтяжує відповідальність через те, що спільні дії кількох суб'єктів зазвичай спричиняють більшу шкоду, їх складніше припинити, а спільний намір свідчить про вищий ступінь організованості протиправного акту.

Особливий статус серед обтяжуючих чинників мають делікти, вчинені в умовах стихійного лиха, воєнного стану або інших надзвичайних ситуацій. Правова кваліфікація таких дій ґрунтується на визнанні особливої цинічності суб'єкта, який використовує загальнонаціональну чи регіональну кризу (епідемію, техногенну катастрофу) для досягнення протиправних цілей. Така поведінка свідчить про свідоме нехтування нормами суспільної безпеки в моменти, коли правопорядок є максимально вразливим.

Заключною обставиною є вчинення правопорушення у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного тощо). Оскільки такий стан послаблює гальмівні процеси психіки та призводить до втрати самоконтролю, він об'єктивно підвищує небезпеку поведінки людини. Проте варто зауважити, що згідно з ч. 2 ст. 35 КУпАП, орган, який розглядає справу, має право не визнати цю обставину обтяжуючою залежно від характеру правопорушення. Крім того, сп'яніння не може враховуватися як обтяжуюча обставина, якщо воно вже є обов'язковою ознакою складу самого правопорушення.

Отже, системний аналіз обтяжуючих обставин надає суб'єкту правозастосування можливість повноцінно реалізувати принцип справедливості через призначення стягнення, адекватного фактичному рівню суспільної небезпеки діяння та моральному профілю правопорушника. Належне встановлення таких чинників виступає правовим фундаментом для застосування максимальних меж санкції, передбаченої відповідною статтею КУпАП.

2.3. Співвідношення обставин, що впливають на відповідальність, із малозначністю правопорушення

Обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність та малозначність діяння є самостійними правовими інститутами, які мають різну

юридичну природу, проте перебувають у тісному взаємозв'язку на етапі правозастосування.

Основна відмінність між цими поняттями полягає в їхніх правових наслідках та векторі застосування. Обставини, які впливають на відповідальність, враховуються судом або уповноваженим органом під час індивідуалізації стягнення в межах санкції відповідної норми закону. Тобто наявність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин не скасовує факту притягнення особи до відповідальності, а лише визначає міру покарання.

Малозначність - це інститут звільнення від юридичної відповідальності. Визнання діяння малозначним означає, що воно, хоча формально і містить ознаки правопорушення, в силу своєї мізерності не становить тієї суспільної небезпеки, за якої доцільно застосовувати заходи державного примусу. У такому разі орган (посадова особа) обмежується усним зауваженням, а провадження у справі закривається.

Незважаючи на концептуальну різницю, на практиці ці інститути перетинаються. Наявність комплексу обставин, що пом'якшують відповідальність, часто виступає індикатором, який дозволяє правозастосовному органу дійти висновку про малозначність вчиненого діяння.

Інститут малозначності є одним із найяскравіших проявів індивідуалізації в адміністративному праві. При малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа) може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням.

Законодавство не містить чіткого визначення терміну «малозначність» та не закріплює переліку малозначних правопорушень. Малозначність є класичним оціночним поняттям.

Саме тут виникає тісний зв'язок між статтями 34 та 22 КУпАП. Звільнення від відповідальності за малозначністю найчастіше застосовується судами саме тоді, коли наявний цілий комплекс пом'якшуючих обставин:

- відсутність шкідливих наслідків для суспільства або конкретних громадян;

- відсутність збитків;
- щире каяття порушника;
- вчинення правопорушення вперше;
- відсутність жодної з обтяжуючих обставин [6].

Наприклад, якщо пенсіонерка здійснювала торгівлю з рук у невстановленому місці (ст. 160 КУпАП) продукцією з власного городу в невеликих обсягах через скрутне матеріальне становище, суд, зважаючи на особу порушника, його матеріальний стан та щире каяття, може дійти висновку, що діяння формально містить ознаки проступку, але позбавлене тієї міри суспільної небезпеки, яка вимагає накладення штрафу.

Яскравим прикладом такого співвідношення є судова практика у справах про адміністративні правопорушення у сфері публічних закупівель (зокрема, за ч. 3 ст. 164-14 КУпАП - невідхилення тендерних пропозицій, які підлягали відхиленню).

У багатьох випадках уповноважені особи замовника допускають формальні помилки (наприклад, приймають пропозицію, де технічні габарити товару відрізняються від вимог тендерної документації на кілька сантиметрів). З формально-юридичної точки зору, склад правопорушення є наявним. Проте суди масово застосовують до таких діянь ст. 22 КУпАП. Підставою для такого рішення стає саме взаємозв'язок пом'якшуючих обставин: повне визнання вини особою, відсутність умислу на заподіяння шкоди, відсутність матеріальних збитків для державного чи місцевого бюджету (договір виконано, товар поставлено за найнижчою ціною), а також те, що особа притягується до відповідальності вперше.

Показовою є постанова Шевченківського районного суду міста Харкова від 20 грудня 2024 року у справі № 638/23780/24 [12].

У цій справі уповноважену особу замовника притягували до відповідальності за ч. 3 ст. 164-14 КУпАП (невідхилення тендерних пропозицій, які підлягали відхиленню відповідно до закону). Суть порушення полягала у прийнятті пропозиції учасника, в якій технічні габарити товару (трактора)

незначно відрізнялися від встановлених у тендерній документації меж. З формально-юридичної точки зору, склад правопорушення був повністю наявним, що підтверджувалося висновком моніторингу Держаудитслужби.

Проте суд застосував положення ст. 22 КУпАП та звільнив особу від відповідальності, обмежившись усним зауваженням. Підставою для такого рішення став саме взаємозв'язок пом'якшуючих обставин: суд врахував повне визнання вини особою, відсутність умислу на заподіяння шкоди, а також те, що особа притягувалася до відповідальності вперше. Крім того, ключовим фактором стало те, що дії правопорушниці не призвели до здійснення додаткових витрат бюджету, неефективного витрачання коштів чи заподіяння матеріальної шкоди державі.

У наведеному рішенні чітко простежується, як пом'якшуючі обставини не просто зменшують розмір значного штрафу, а трансформують правову оцінку діяння загалом. Вони переконують суд, що застосування санкції буде порушенням принципу співмірності.

Отже, наявність значної кількості вагомих пом'якшуючих обставин і відсутність обтяжуючих може трансформувати оцінку самого діяння, дозволяючи перевести його до категорії малозначних, тим самим досягаючи максимальної справедливості та індивідуалізації впливу на особу. Співвідношення полягає в тому, що пом'якшуючі та обтяжуючі обставини характеризують кількісну сторону правопорушення, тоді як малозначність - якісну сторону, що дозволяє визнати діяння таким, що не потребує реального адміністративного стягнення. Вони доповнюють один одного, забезпечуючи реалізацію принципу гуманізму та верховенства права в адміністративному процесі.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОМ'ЯКШУЮЧИХ І ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИН

3.1. Аналіз судової та адміністративної практики врахування пом'якшуючих і обтяжуючих обставин

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що інститут пом'якшуючих та обтяжуючих обставин є одним із найбільш застосовуваних на практиці. Розглядаючи справи про адміністративні правопорушення, суди та уповноважені органи майже в кожній постанові торкаються питання наявності чи відсутності таких обставин.

До прикладу, Київський районний суд м. Одеси, розглянув справу № 947/12684/25 щодо вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП і в постанові від 18.04.2025 року вказав наступне: «Враховуючи характер скоєного адміністративного правопорушення та його наслідки, особу правопорушника, вчинення ним адміністративного правопорушення вперше, виходячи з принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації стягнення, суд вважає, що у даному випадку відсутня необхідність направлення ОСОБА_1 на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство, відповідно до статті 39-1КУпАП України» [9]. Цей приклад свідчить про застосування диференційованого підходу: суд не застосовує автоматичне рішення, а балансує між нормою та конкретикою ситуації. Це демонструє реальне втілення принципу індивідуалізації, коли навіть при наявності типової санкції суд може зробити виняток, виходячи з обставин справи.

Закарпатський апеляційний суд у справі № 308/10871/20 виніс постанову від 17.04.2025 року, в якій врахував обставини, які пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення та вказав, що це є проявом принципу індивідуалізації покарання (стягнення) [8]. Це рішення є цінним, оскільки принцип індивідуалізації не лише застосовано, але й чітко названо судом як юридичне підґрунтя для пом'якшення стягнення. Конституційний Суд України

наголошує, що в законодавчому встановленні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності. Таким чином, установлення в актах публічного законодавства абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій має збалансовано поєднуватись із наданням суб'єкту накладення адміністративного стягнення або кримінального покарання дискреції в питанні визначення виду та розміру стягнення або покарання з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Зокрема, потреба в індивідуалізації розміру штрафу є нагальною у випадках, коли цей розмір є істотним, унаслідок чого його застосування може бути надмірним втручанням у низку конституційних прав винної особи. КСУ підкреслює ризики порушення прав людини у разі застосування фіксованих санкцій без урахування особистих обставин.

Яскравим прикладом важливості врахування пом'якшуючих обставин при призначенні стягнення є постанова Одеського апеляційного суду у справі № 523/600/19 від 01.03.2019 року [10].

Водій був визнаний винним у порушенні ПДР (ст. 124 КУпАП), що призвело до зіткнення транспортних засобів. Суд першої інстанції призначив йому найсуворіше стягнення, передбачене санкцією статті - позбавлення права керування транспортними засобами на строк один рік.

Обґрунтування апеляційного суду щодо індивідуалізації відповідальності:

Апеляційний суд, змінюючи вид стягнення з позбавлення права керування на штраф, акцентував увагу на таких правових аспектах.

В оскаржуваній постанові не було наведено обґрунтування, чому обрано саме найсуворіший вид стягнення. Було порушено «справедливий баланс між адміністративним проступком та мірою відповідальності».

Суд апеляційної інстанції встановив наявність комплексу пом'якшуючих обставин, які були проігноровані раніше, а саме:

- ❖ щире розкаяння (базується на критичній оцінці особою своєї поведінки);
- ❖ повне визнання вини та сприяння з'ясуванню обставин справи;
- ❖ відсутність обтяжуючих обставин;
- ❖ вчинення правопорушення вперше.

Суд послався на практику ЄСПЛ (зокрема, справи «Коробов проти України» та «О'Галлоран та Франціс проти Сполученого Королівства»), підкресливши, що хоча володіння автомобілем накладає додаткові обов'язки, стягнення має бути пропорційним.

Дане судове рішення підтверджує, що наявність обставин, які пом'якшують відповідальність, є проявом принципу гуманізму та індивідуалізації. Суд дійшов висновку, що позбавлення права керування є «занадто суворим» у конкретному випадку, оскільки воно не відповідає особистості порушника та його постситуативній поведінці. В результаті, санкція була змінена на штраф, що відповідає меті адміністративного стягнення (вихованню особи), не вдаючись до надмірного обмеження її прав.

У судовій практиці особливої гостроти набуває питання індивідуалізації відповідальності у справах про керування транспортними засобами в стані сп'яніння, де санкція є безальтернативною та передбачає одночасне накладення штрафу та позбавлення права керування.

Постанова Сквирського районного суду Київської області у справі №376/1760/25 від 14.01.2026р. демонструє чітку позицію суду щодо неможливості пом'якшення стягнення нижче встановленої межі, навіть за наявності особливих характеристик особи [11].

Захист правопорушника, посилаючись на статус військовослужбовця та посвідчення УБД, просив суд застосувати аналогію зі ст. 69 КК України та не призначати додаткове покарання у вигляді позбавлення права керування. Суд категорично відхилив це клопотання, підкресливши, що КУпАП не передбачає можливості призначення стягнення «нижче від найнижчої межі». Це підтверджує

тезу про те, що індивідуалізація відповідальності обмежена суворою законністю санкції.

Захист стверджував, що огляд військовослужбовця мав проводитися посадовою особою ВСП за ст. 266-1 КУпАП. Суд надав важливе роз'яснення.

Спеціальний порядок (ст. 266-1) стосується правопорушень за ст. 172-20 КУпАП.

Керування авто у стані сп'яніння на дорогах загального користування - це правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, де військовий виступає як загальний суб'єкт, а отже, процедура за ст. 266 КУпАП є законною.

Суд послався на позицію Верховного Суду, зазначивши, що перебування на військовій службі не є законною підставою для зупинення розгляду справи за ст. 130 КУпАП, оскільки перелік підстав для зупинення у КУпАП є вичерпним і не включає мобілізацію чи військову службу.

Аналіз судової практики в Україні свідчить про те, що принцип індивідуалізації адміністративних стягнень визнається судами і в окремих випадках активно застосовується. Водночас така практика ще не є сталою чи однорідною. Вона значною мірою залежить від суб'єктивної позиції суду та обмежується недосконалістю нормативної бази. Позиція Конституційного Суду чітко окреслює необхідність формалізації цього принципу не лише в правозастосуванні, а й у самому законодавстві, що має стати кроком до забезпечення більш справедливого й ефективного адміністративного провадження.

Розглянемо типові ситуації на прикладі кількох поширених статей КУпАП:

- **Дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП).**

Санкція статті передбачає широкий спектр альтернативних стягнень: від штрафу (3-7 неоподатковуваних мінімумів) до громадських робіт, виправних робіт або адміністративного арешту на строк до 15 діб. Суди, стикаючись із цією статтею, детально вивчають особу порушника. Наприклад, якщо особа вчинила правопорушення вперше, має постійне місце роботи, позитивно характеризується та щиро розкаюється, суди, як правило, обирають мінімальний

штраф. Натомість наявність обтяжуючих обставин (вчинення в стані алкогольного сп'яніння, систематичне ігнорування зауважень поліції) стає підставою для призначення більш суворого стягнення - громадських робіт або арешту, оскільки суд мотивує це тим, що штраф не матиме належного виховного ефекту.

- **Порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів (ст. 124 КУпАП).**

У цих справах ключовою пом'якшуючою обставиною часто виступає добровільне відшкодування збитків потерпілому. Якщо винуватець ДТП визнав провину та повністю компенсував шкоду, суди нерідко застосовують статтю 22 КУпАП і обмежуються усним зауваженням, попри те, що формально правопорушення мало наслідки.

Із введенням правового режиму воєнного стану в Україні судова практика почала адаптуватися до нових умов. Хоча ст. 35 КУпАП прямо не називає воєнний стан, суди часто тлумачать його через призму пункту 5 - «вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин». Наприклад, непокоря законному розпорядженню поліцейського (під час дії комендантської години може розцінюватись як діяння з підвищеною суспільною небезпекою).

ВИСНОВКИ

За наслідками проведеного дослідження теоретико-правових основ і законодавчого врегулювання питання про застосування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин можна зробити наступні висновки:

1. Адміністративна відповідальність - це ефективний засіб охорони суспільних відносин, в якому каральна і виховна функції співіснують і взаємно підсилюють одна одну, це не лише каральна, а й виховна функція. Проте жорстке застосування санкцій суперечить принципу правової держави. Мета виховання та превенції й можливості їх досягнення обумовлені суворим дотриманням принципу індивідуалізації покарання.
2. Принцип індивідуалізації вимагає від суду, крім вивчення формального складу правопорушення, також оцінити характер діяння, особу правопорушника, ступінь його вини і майнове положення. Найважливішим правовим інструментом, що дозволяє провести таку оцінку, є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.
3. Пом'якшуючі обставини свідчать про зменшення соціальної небезпечності діяння та особи правопорушника. Оскільки перелік таких обставин є відкритим, суди можуть максимально гнучко підходити до розгляду кожного окремого випадку, враховуючи найрізноманітніші життєві ситуації. Проте це не говорить, що обтяжуючі обставини не підвищують небезпеку діяння чи правопорушника. Вичерпність їх переліку має дуже суттєве значення для гарантування права громадян захиститися від свавілля органів державної влади.
4. Незначність правопорушення пов'язана з пом'якшуючими обставинами. Уявлення про позитивне значення пом'якшуючих обставин визначається їх системою, що сприятливо характеризує дію і винного (щире каяття, відшкодування потерпілому, відсутність тяжких наслідків), та безпосередньо впливає на рішення про звільнення від покарання з оголошенням усного зауваження.

5. Судова практика свідчить про активне використання досліджуваного інституту. Однак широкі дискреційні повноваження породжують таку проблему, як суб'єктивізм, неповна вмотивованість судового рішення та потенційне корупційне проникнення. Оцінні поняття, такі як "щире каяття" або "сильна душевна хвиля", повинні бути підтверджені доказами у справі, а не просто формально констатовані в постанові.

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що інститут обставин, що пом'якшують відповідальність, є досить дієвим інструментом гуманізації адміністративного права. Його правильне застосування реалізує не тільки каральну функцію, але і виховну та превентивну, формуючи у громадян повагу до закону та впевненість у справедливості правосуддя. Дослідження даної теми є доцільним у зв'язку з триваючою реформою адміністративного законодавства України та її адаптацією до європейських стандартів захисту прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : підручник / В. В. Середа, О. Л. Хитра, Ю. С. Назар, Д. І. Йосифович, Я. М. Когут та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Назара. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 680 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. – Видання четверте. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 656 с
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В. Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с
4. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. — 2-ге вид., переробл. та допов. - Х. : Право, 2013. – 656 с.
5. Вереша Р.В. Сильне душевне хвилювання: поняття та кримінально-правове значення. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. №1 (13). С. 182-193.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-Х : станом на 17 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> .
7. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.04.2026).
8. Постанова Закарпатського апеляційного суду від 17 квітня 2025 року у справі № 308/10871/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126687987> (дата звернення: 24.04.2026)
9. Постанова Київського районного суду м. Одеси від 18.04.2025 у справі № № 947/12684/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126719477> (дата звернення: 23.04.2026).

10. Постанова Одеського апеляційного суду від 1 березня 2019 року у справі № 523/600/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80246058> (дата звернення: 24.04.2026).
11. Постанова Сквирського районного суду Київської області у справі №376/1760/25 від 14.01.2026. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133292598> (дата звернення: 25.04.2026).
12. Постанова Шевченківського районного суду міста Харкова у справі № 638/23780/24 від 20.12.2024 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124035387> (дата звернення: 10.05.2026).
13. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Барсеяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності) : Рішення Конституц. Суду України від 15.06.2022 № 4-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text> (дата звернення: 23.04.2026).